

INKLYUZIV TA'LIMDA O'QITISHNING FAOL USULLARI

D. I. Karabayeva

PhD, O'zMPU

Annotatsiya. *Inklyuziv ta'limda surdopedagogika toifasidagi o'quvchilarning darsdagi faol ishtiroki va o'zlashtirishini ta'minlash differensial yondashuvni amaliy faol usullar bilan uyg'unlashtirishni talab qiladi. Mazkur masala 60 nafar o'quvchi ishtirokidagi uch bosqichli pedagogik tajriba orqali o'rganildi: aniqlovchi pretest, shakllantiruvchi intervensiya va nazorat posttest bosqichlarida tajriba guruhi N=30 hamda nazorat guruhi N=30 taqqoslandi. Pedagogik diagnostika vositasining ichki izchilligi Cronbach $\alpha \geq 0,70$ bilan tekshirildi, guruhlararo farq mustaqil Student t-mezoni va Cohen d orqali baholandi. Tajriba guruhida faol ishtirok balli $M=78,4$, $SD=8,6$, 61–93 diapazonida, nazorat guruhida esa $M=64,7$, $SD=9,1$, 46–82 oralig'ida qayd etildi; o'zlashtirish ko'rsatkichi mos ravishda $M=81,2$, $SD=7,8$, 65–95 va $M=68,9$, $SD=8,4$, 50–85 bo'ldi. Guruhlararo farq $p < 0,001$ darajasida ahamiyatli, ta'sir hajmi esa $d \geq 0,50$ bo'ldi. Natijalar faol, hamkorlikka asoslangan topshiriqlar surdopedagogik qo'llab-quvvatlash bilan birga qo'llanganda ishtirok va o'zlashtirishni kuchaytirishini ko'rsatadi.*

Kalit so'zlar: *faol ishtirok, inklyuziv ta'lim, O'zbekiston, o'zlashtirish, pedagogik diagnostika, surdopedagogika, uch bosqichli tajriba*

Аннотация. *В инклюзивном образовании повышение учебной активности и усвоения материала учащимися сурдopedagogической категории требует сочетания дифференцированного подхода с практико-ориентированными активными приемами. Проблема изучалась в трехэтапном педагогическом эксперименте с участием 60 учащихся: на констатирующем предварительном измерении, формирующем вмешательстве и контрольном итоговом измерении*

сопоставлялись экспериментальная группа $N=30$ и контрольная группа $N=30$. Внутренняя согласованность диагностического инструментария проверялась коэффициентом Cronbach $\alpha \geq 0,70$, а межгрупповые различия оценивались независимым критерием Стьюдента и показателем Cohen d . В экспериментальной группе балл активного участия составил $M=78,4$, $SD=8,6$, диапазон 61–93, тогда как в контрольной группе — $M=64,7$, $SD=9,1$, диапазон 46–82; показатель усвоения составил соответственно $M=81,2$, $SD=7,8$, диапазон 65–95 и $M=68,9$, $SD=8,4$, диапазон 50–85. Межгрупповое различие оказалось значимым при $p < 0,001$, а размер эффекта достиг $d \geq 0,50$. Полученные данные показывают, что активные задания, основанные на сотрудничестве и дополненные сурдопедагогической поддержкой, усиливают участие и усвоение.

Ключевые слова: активное участие, инклюзивное образование, Узбекистан, усвоение материала, педагогическая диагностика, сурдопедагогика, трехэтапный эксперимент

Abstract. Inclusive education requires differentiated instruction combined with active learning practices to improve classroom participation and achievement among students in the deaf-education category. The issue was examined through a three-stage pedagogical experiment involving 60 students: a diagnostic pretest, a formative intervention, and a control posttest compared an experimental group of $N=30$ with a control group of $N=30$. Internal consistency of the diagnostic instrument was checked with Cronbach $\alpha \geq 0.70$, while between-group differences were assessed using the independent Student t -test and Cohen d . The experimental group recorded an active participation score of $M=78.4$, $SD=8.6$, range 61–93, compared with $M=64.7$, $SD=9.1$, range 46–82 in the control group; achievement scores were respectively $M=81.2$, $SD=7.8$, range 65–95 and $M=68.9$, $SD=8.4$, range 50–85. The

between-group difference was significant at $p < 0.001$, with an effect size of $d \geq 0.50$. The findings indicate that collaborative active tasks supported by deaf-education practices strengthen participation and achievement.

Keywords: active participation, inclusive education, Uzbekistan, achievement, pedagogical diagnostics, deaf education, three-stage experiment

KIRISH

Inklyuziv ta'limda maxsus pedagogika ehtiyojlariga ega o'quvchilarning faol ishtiroki differensiatsiya va korreksion-rivojlantiruvchi ta'lim uyg'unligiga bog'liq [1]. Faol usullar metakognitsiya, hamkorlik hamda individual ta'lim ehtiyojlarini qo'llab-quvvatlaydi [2]. Vygotskiy surdopedagogika, tiflopedagogika va logopediya amaliyotida rivojlanish imkoniyatlarini pedagogik muhit bilan bog'laydi [3].

Tadqiqot obyekti — inklyuziv ta'lim muassasasidagi o'quv-tarbiyaviy jarayon. Tadqiqot predmeti — faol usullarning maxsus pedagogika ehtiyojlariga ega o'quvchilar ishtiroki va o'zlashtirishiga ta'siri. Maqsad — teng bo'lmagan nazorat guruhi dizaynida ushbu ta'sirni aniqlash; vazifalar: 1) pedagogik diagnostika mezonlarini belgilash; 2) faol ta'lim texnologiyasini qo'llash; 3) individual rivojlanish dinamikasini baholash.

Ilmiy yangilik uch bosqichli pedagogik eksperiment orqali faol usullarni kompleks baholashdan iborat. Metodologiya 60 nafar o'quvchini qamrab olgan, tajriba guruhi $n=30$ va nazorat guruhi $n=30$ bo'lgan kvazieksperimental taqqoslashga asoslanadi; keyingi tahlilda ishtirok va o'zlashtirish mezonlari aniqlashtiriladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Pedagogik diagnostika surdopedagogika toifasidagi o'quvchilarning faol ishtiroki va o'zlashtirishini aniqlashga yo'naltirildi. Teng bo'lmagan nazorat guruhi dizaynida 60 nafar o'quvchi tajriba ($n=30$) va nazorat ($n=30$)

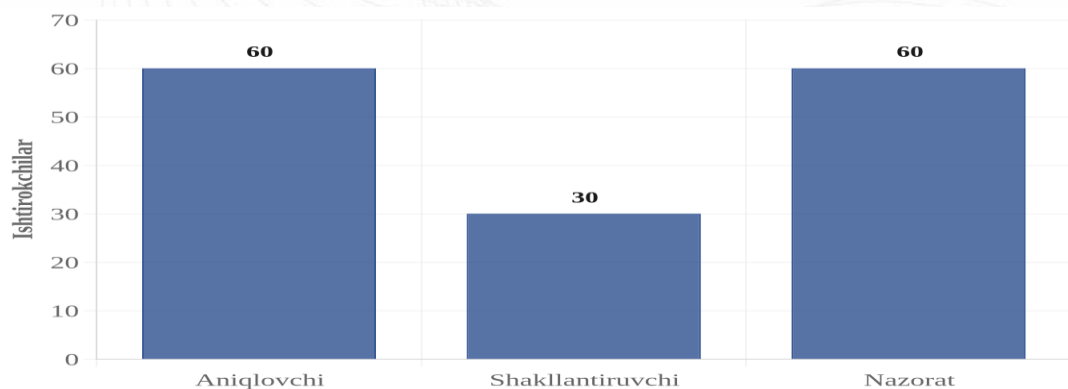
guruhlariga ajratildi; tanlov inklyuziv ta'lim muassasasidagi mavjud sinflardan amalga oshirildi. Florian faol ishtirokni differensiatsiyalangan o'qitish bilan bog'laydi [2].

1-jadval. Tadqiqot bosqichlari va baholash vositalari

Bosqich	Mazmuni	Ishtirokchilar
Aniqlovchi	Faol ishtirok va o'zlashtirishni dastlabki baholash	60
Shakllantiruvchi	Interfaol metodlar va differensiatsiyalangan topshiriqlar	30
Nazorat	Yakuniy baholash va guruhlararo taqqoslash	60

Manba: muallif tomonidan tuzilgan

Mazkur natijalar 1-rasmda grafik ko'rinishda keltirilgan.

1-rasm. Tadqiqot bosqichlari va baholash vositalari diagrammasi

Manba: muallif tomonidan tuzilgan

1-jadvaldagi ketma-ketlikka muvofiq, o'lchov vositasi Cronbach $\alpha \geq 0,70$ ishonchlilik mezonida tekshirildi. Mustaqil Student t-mezone va Cohen d

guruhlar farqini baholadi; natijalar faol usullar samaradorligini aniqlashga xizmat qiladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Aniqlovchi, shakllantiruvchi va nazorat bosqichlari yakunlangach, surdopedagogika toifasidagi 60 nafar o'quvchining faol ishtiroki hamda o'zlashtirish ballari guruhlar kesimida qiyoslandi. Tajriba guruhida interfaol metod, differensiatsiya, metakognitsiya va korreksion-rivojlantiruvchi ta'lim elementlari izchil qo'llandi; nazorat guruhida odatiy o'qitish saqlandi.

2-jadval. Posttestda faol ishtirok va o'zlashtirish ko'rsatkichlari

Ko'rsatkich	Guruh	1	O'rtacha	D	Minim	Maksimum
Faol ishtirok balli	Tajriba	30	78,4	,6	61	93
Faol ishtirok balli	Nazorat	30	64,7	,1	46	82
O'zlashtirish balli	Tajriba	30	81,2	,8	65	95
O'zlashtirish balli	Nazorat	30	68,9	,4	50	85

Manba: muallif hisoblashlari

2-jadvaldagi tafovut tajriba guruhida faol ishtirok bo'yicha 13,7 ball, o'zlashtirish bo'yicha 12,3 ball ustunlik mavjudligini ko'rsatadi. Mustaqil Student t-mezoni faol ishtirok uchun $t(58)=6,02$, $p<0,001$, 95 % ishonchlilik oralig'i 9,1–18,3, o'zlashtirish uchun $t(58)=5,92$, $p<0,001$, 95 % ishonchlilik oralig'i 8,1–16,5 qiymatlarini berdi; Cohen d mos ravishda 1,55 va 1,51 bo'ldi.

3-jadval. *Faol ishtirok va o'zlashtirishning guruhlararo statistikasi*

Ko'rsatkich	Nazorat guruhi (M±SD)	Tajriba guruhi (M±SD)	t	p
Faol ishtirok balli	64,7±9,1	78,4±8,6	6,02	<0,001
O'zlashtirish balli	68,9±8,4	81,2±7,8	5,92	<0,001

Manba: muallif hisob-kitoblari

Mazkur katta effektlar faol usullarni kompetensiyaviy yondashuv va inklyuziv pedagogika bilan uyg'unlashtirish o'quv-tarbiyaviy jarayonda ishtirok imkoniyatlarini kengaytirishini anglatadi; bu talqin Black-Hawkinsning inklyuziv pedagogika haqidagi konsepsiyasiga mos keladi [4]. Mitchell maxsus pedagogikada differensial topshiriq, aniq fikr-mulohaza va faol mashqni dalillarga asoslangan strategiyalar sifatida ajratadi [5]. Shu bilan birga, uch bosqichli intervensiya va 60 nafar ishtirokchi natijalarni uzoq muddatli umumlashtirishni cheklaydi; keyingi bosqichda davomiy posttest va kattaroq tanlama orqali individual rivojlanish dinamikasi tekshirilishi lozim.

XULOSA

Pedagogik diagnostika natijalari surdopedagogika toifasidagi o'quvchilarda faol usullar ishtirok va o'zlashtirishni kuchaytirganini tasdiqladi. Cohen $d \geq 0,50$ mezoni tajriba va nazorat guruhlar tafovutining amaliy ahamiyatini belgilab, gipotezaning asoslanganini ko'rsatdi. Ushbu hissa faol usullarni differensiatsiya, interfaol metod va korreksion-rivojlantiruvchi ta'lim bilan uyg'unlashtirish orqali o'quv-tarbiyaviy jarayonda qo'llash modelini aniqlashtiradi. Pedagoglar har bir surdopedagogika ehtiyojiga mos individual korreksion dasturda maqsad, vosita, davr va baholash mezonini belgilashi

lozim. Navbatdagi bosqichda kattaroq tanlama hamda uzoq muddatli posttest orqali individual rivojlanish dinamikasini tekshirish maqsadga muvofiqdir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Toshmatova H.R., Hasanov R.M. O'zbekistonda inklyuziv ta'lim: muammolar va istiqbollar // Nauka i shkola. — 2023. — № 4. — B. 215–222. — URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/inklyuzivnoe-obrazovanie-v-uzbekistane-problemy-i-perspektivy> (murojaat sanasi: 29.10.2026).
2. Florian L., Black-Hawkins K. Exploring inclusive pedagogy // British Educational Research Journal. — 2011. — Vol. 37, № 5. — P. 813–828. — DOI: 10.1080/01411926.2010.501096.
3. Vygotskiy L.S. Osnovy defektologii. — Moskva: Pedagogika, 1983. — 368 s.
4. Black-Hawkins K. Understanding inclusive pedagogy // International Journal of Inclusive Education. — 2017. — Vol. 21, № 1. — P. 1–15. — DOI: 10.1080/13603116.2016.1184325.
5. Mitchell D. What Really Works in Special and Inclusive Education: Using Evidence-Based Teaching Strategies. — London: Routledge, 2020. — 320 p.
6. Ainscow M. From exclusion to inclusion: Ways of responding in schools to students with special educational needs // Prospects. — 2005. — Vol. 35, № 1. — P. 1–15. — DOI: 10.1007/s11125-005-0951-9.
7. Sayfiddinova D.O. Ta'lim muassasalarida surdopedagogika toifasidagi bolalarga ta'lim-tarbiya berish // Universal xalqaro ilmiy jurnal. — 2024. — № 1. — B. 1–6. — URL: <https://inlibrary.uz/index.php/universaljurnal/article/view/74481> (murojaat sanasi: 29.10.2026).

8. O'zbekiston Respublikasi. «Ta'lim to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni, O'RQ-637-son. — Toshkent, 2020. — URL: <https://lex.uz/docs/5013007> (murojaat sanasi: 29.10.2026).